

ABP BOLESŁAW TWARDOWSKI

LISTY PASTERSKIE Z LAT 1923-1939

HISTORIA
HEREDITAS
ECCLESIA

Listy pasterskie
z lat 1923-1939

TOM 19

SERIA POD REDAKCJĄ

KS. DR. HAB. ANDRZEJA BRUŹDZIŃSKIEGO, PROF. UPJPII
I DR. HAB. TOMASZA GRAFFA

MIĘDZYNARODOWY KOMITET REDAKCYJNY:

KS. PROF. DR. HAB. JACEK URBAN – PRZEWODNICZĄCY, POLSKA
MGR. PŘEMYSL BAR, PH.D., CZECHY
JUDR. MGR. GABRIEL LUKÁČ, SŁOWACJA
PROF. DR. HAB. ZDZISŁAW NOGA, POLSKA
PROF. PHDR. JIŘÍ TRÁVNÍČEK, CZECHY
KS. PROF. DR. HAB. ROBERT TYRAŁA, POLSKA
KS. PROF. DR. HAB. ANDRZEJ WITKO, POLSKA

ABP BOLESŁAW TWARDOWSKI

LISTY PASTERSKIE z lat 1923-1939

Opracowanie
Grzegorz Chajko

Kraków 2022

© Grzegorz Chajko
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
ID <https://orcid.org/0000-0003-1630-0078>
✉ grzegorz.chajko@upjp2.edu.pl

© Copyright by Grzegorz Chajko, 2022

Recenzenci
dr hab. Mariusz Krzysztofiński, IPN Rzeszów
ks. prof. dr hab. Józef Wołczański, UPJPII Kraków

Opracowanie redakcyjne
Irena Gubernat

Projekt okładki
Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-662-3 (druk)
ISBN 978-83-8138-663-0 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381386630>

Na okładce: kościół Matki Boskiej Ostrobramskiej we Lwowie;
fot. Adam Lenkiewicz, 1938, pocztówka, domena publiczna

Publikacja dofinansowana z subwencji
dla Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie przyznanej w 2021 r.

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87
e-mail: publishing@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

1 Bolesław Twardowski
Arcybiskup

Spis treści

I. Wprowadzenie	7
II. Listy pasterskie.....	17
1. Na inaugurację pontyfikatu (Lwów, 7 października 1923 r.).....	19
2. O czci Najświętszej Panny Maryi Królowej Korony Polskiej i Patronki Archidiecezji (W dzień Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, 1924 r.).....	33
3. Kapłaństwo Chrystusowe (W dzień Najświętszej Marii Panny Gromnicznej, 1925 r.).....	51
4. Odpust jubileuszowy w Roku Pańskim 1926 (W uroczystość Najświętszej Marii Panny Gromnicznej, 1926 r.)	81
5. O posłannictwie katolickiej niewiasty (W uroczystość Najświętszej Marii Panny Gromnicznej, 1927 r.).....	101
6. O pobycie w Rzymie (W święto Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, 1928 r.).....	114
7. Na dziesięciolecie odzyskania wolności (Lwów, w dzień św. Jana Kantego, 1928 r.).....	119
8. O Kongresie Eucharystycznym (W rocznicę ustanowienia Najświętszego Sakramentu, 1928 r.)	124
9. Praca dla misji (W uroczystość Objawienia Pańskiego, 1929 r.).....	130
10. Akcja Katolicka (W dzień Nawrócenia św. Pawła, 1930 r.).....	150
11. W sprawie Synodu Lwowskiego (Obroszyn, w uroczystość Najświętszej Marii Panny Szkaplerznej, 1930 r.).....	166
12. Rodzina chrześcijańska (W Wigilię Bożego Narodzenia, 1930 r.).....	171
13. O obchodach 1500-lecia Soboru Efeckiego (Lwów, 8 września 1931 r.).....	184
14. O wprowadzeniu w życie ustaw synodalnych (Lwów, w uroczystość Najświętszej Marii Panny, Królowej Korony Polskiej, Patronki Archidiecezji, 3 maja 1931 r.).....	192
15. O wierze (W uroczystość Objawienia Pańskiego, 1932 r.).....	197
16. Kościół katolicki a nowoczesne sekty (W dzień Katedry św. Piotra, 18 stycznia 1933 r.)	216

Spis treści

17. O Jubileuszu Odkupienia (W uroczystość Trzech Króli, 1934 r.).....	238
18. O czci Krzyża Świętego (W święto Najświętszej Marii Panny Gromnicznej, 1935 r.).....	246
19. Z okazji Mariańskiego Kongresu Różańcowego (W dniu Matki Bożej Dobrej Rady, 1935 r.).....	262
20. O znajomości katechizmu (W uroczystość Najświętszej Marii Panny Gromnicznej, 1936 r.).....	273
21. Jubileuszowy o kapłaństwie (W uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, 1936 r.).....	291
22. Komunizm i jego zasady (W święto Imienia Pana Jezusa, 1937 r.).....	299
23. O chrześcijańskim miłosierdziu (W uroczystość Najświętszej Marii Panny Gromnicznej, 1938 r.).....	320
24. O Różańcu (W święto Matki Bożej Różańcowej, 1938 r.).....	333
25. O miłości Boga (W uroczystość Najświętszej Marii Panny Gromnicznej, 1939 r.).....	340
26. Koronacja statuy Matki Boskiej w klasztorze ss. Niepokalanek w Jazłowie (W uroczystość Trójcy Przenajświętszej, 1939 r.).....	357
III. Wykaz skrótów	361
IV. Literatura uzupełniająca i pomocnicza	363
Abp. Bolesław Twardowski, Pastoral Letters from 1923-1939. Summary	367
Indeks nazwisk.....	369

I.

Wprowadzenie

W obecnych badaniach naukowych wiele miejsca poświęca się biografistyce i wszelkiego rodzaju publikacjom dokumentującym życie i działalność wyróżniających się w dziejach osób. Zwraca się w nich przede wszystkim uwagę na najważniejsze wydarzenia oraz, jeśli tylko są ku temu możliwości, dokumentuje ich działalność poprzez zebranie piśmiennej spuścizny i wydanie jej w postaci edycji źródłowej. Podejmowane w tym zakresie działania obejmują również duchownych, wśród których możemy odnaleźć wielu znaczących i zasłużonych dla Kościoła i narodu polskiego. W grupie tej szczególną uwagę zwraca się zwykle na hierarchów kościelnych, którzy niezmiennie wyznaczają kierunki rozwoju wspólnot, a poprzez wydawane pisma w postaci listów pasterskich, odezów i okólników w sposób jednoznaczny, a zarazem formalny mają możliwość dotarcia do szerokiego grona odbiorców.

Podążając w tym kierunku myślowym, warto jednak zauważyć, że pomimo zwiększającej się systematycznie publikacji tego typu dokumentów wciąż odczuwa się niedosyt, gdyż nadal pozostają jeszcze nieopracowane i nieopublikowane listy pasterskie hierarchów m.in. z okresu II Rzeczypospolitej, a więc z czasów, kiedy utrzymywała się po zaborach polska niepodległość, wciąż silnie zagrożona przez wroga systemu politycznego. W sferze religijnej dominujący w granicach odrodzonego państwa Kościół katolicki obawiał się coraz bardziej ekspansywnych sekt i ruchów religijnych, a przede wszystkim wrogich jemu i człowiekowi ideologii totalitarnych – komunistycznej i faszystowskiej. Zagrożenie to dostrzegano w dużej mierze w diecezjach wschodnich, gdzie mieszkańcy szczególnie odczuli okres rosyjskich i bolszewickich rządów. Przykładem takiej jednostki kościelnej była rzymskokatolicka archidiecezja lwowska.

Przypadająca w przyszłym roku setna rocznica objęcia urzędu arcybiskupa i metropolity lwowskiego obrządku łacińskiego przez Bolesława Twardowskiego staje się wymowną okazją do wydobywania z odmętów historii jego spuścizny w postaci zbioru listów pasterskich i zebrania ich w jedną całość. Dają one możliwość poznania głównych problemów tamtego czasu z perspektywy jednego z najważniejszych hierarchów w okresie międzywojennym, w jednostce kościelnej, której wielowiekowa historia i znaczenie na mapie polskich ośrodków religijnych pozostają bezdyskusyjne.

Przybliżając tematykę listów pasterskich abp. Twardowskiego, nie sposób pominąć sylwetki ich autora, którego okres sprawowania rządów przypadł na czas kształtowania się i funkcjonowania II Rzeczypospolitej oraz trudnych rządów sowieckich i niemieckich w Małopolsce Wschodniej. Tematyka i problemy tego regionu nie były mu obce także wcześniej, gdyż zdecydowaną większość swego życia spędził we Lwowie. Urodził się w tym mieście 18 lutego 1864 r. jako najmłodsze z sześciorga dzieci Marcelego i Franciszki ze Stańkowskich. Gdy miał niespełna trzy lata, zmarła mu matka, a w 1877 r. także ojciec, skutkiem czego opiekę nad nim przejęła rodzina Stańkowskich – najpewniej ciotka Filomena oraz dwaj bracia matki – księża kanonicy lwowskiej Kapituły Katedralnej: Tomasz i Antoni. Pod ich kuratelą młody Bolesław ukończył w 1882 r. Gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie, zdając z wysoką notą maturę. Nie poprzestał jednak na tym, gdyż kierując się zapewne własnym powołaniem oraz wsparciem rodziny, wstąpił do lwowskiego Seminarium Duchownego, podejmując jednocześnie studia na miejscowym Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Franciszka I. Po czterech latach edukacji i formacji religijno-duchowej przyjął 25 lipca 1886 r. święcenia kapłańskie z rąk metropolity lwowskiego abp. Seweryna Morawskiego. Jeszcze w tym samym roku wyjechał do Rzymu, podejmując studia z zakresu prawa kanonicznego na Uniwersytecie Gregoriańskim. Naukę zakończył 24 lipca 1888 r. egzaminem doktorskim i dyplomem doktora prawa kanonicznego¹.

Po powrocie do Lwowa Bolesław Twardowski podjął się licznych obowiązków w stolicy Galicji, pełniąc funkcję prefekta Seminarium Duchownego 1888-1895, katechety Seminarium Nauczycielskiego Męskiego 1889-1895, cenzora ksiąg religijnych, kanclerza i referenta Konsystorza 1895-1902 oraz w tych samych latach spowiednika w klasztorze ss. Benedyktynek

---

¹ G. Chajko, *Arcybiskup Bolesław Twardowski (1864-1944) metropolita lwowski obrządku łacińskiego*, Rzeszów 2010, s. 24-50.

łacińskich. Od września 1893 r. należał też do Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Kapłanów. Wielopłaszczyznowa i wieloletnia praca pastoralno-administracyjna wykonywana przez ks. Twardowskiego niejako zmusiła go do jego rezygnacji z dotychczasowej pracy. Dzięki poparciu arcybiskupa lwowskiego Józefa Bilczewskiego otrzymał on w 1902 r. probostwo parafii pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Tarnopolu, w którym to mieście spędził kolejnych szesnaście lat życia².

Okres tarnopolski w życiu przyszłego hierarchy odegrał bardzo istotną rolę, gdyż niejako przygotował go do pracy duszpasterskiej, pozwalał dostrzec z punktu widzenia parafii liczne problemy duszpasterskie i pastoralne. Nieocenioną i widoczną jego zasługą okazało się wzniesienie nowego monumentalnego kościoła parafialnego, którego wspólnota rzymskokatolickich wiernych nie miała od czasów rozbiorów. Funkcję tę spełniał przez ponad stulecie kościół miejscowych oo. Dominikanów, współużytkowany z zakonnikami. Ponadto w sprawach niematerialnych ks. Twardowski zaktywizował religijnie miejscową wspólnotę m.in. poprzez animację życia duchowego i religijnego oraz organizację aktywnego duszpasterstwa prowadzonego przez księży, katechizację dzieci i starszych, szerzenie kultu Matki Bożej i rekolekcje. Zerwał też z praktyką koncentrowania życia religijnego tylko wokół świątyni parafialnej, czego widocznym przejawem stał się fakt wybudowania we wsiach należących do parafii sieci kaplic filialnych z regularnie odprawianymi w nich nabożeństwami³.

Podobnie jak po kilkunastoletnim pobycie we Lwowie, ks. Twardowski odczuł trud wzmoczonej aktywności i poprosił abp. Bilczewskiego o przeniesienie z powrotem do Lwowa. Metropolita przychylił się do wniosku proboszcza i otrzymał on nowy przydział. Okazał się nim awans w hierarchii kościelnej w postaci funkcji kanonika gremialnego w miejscowej Kapitułe Metropolitalnej. Niebawem zaś stało się faktem, że jest to zaledwie etap przejściowy do nowych obowiązków, bowiem we wrześniu 1918 r. nastąpiła prekonizacja, a 12 stycznia 1919 r. konsekracja owego duchownego na biskupa pomocniczego archidiecezji lwowskiej.

Czteroletni okres posługi na nowym stanowisku stał się dla młodego hierarchy okazją do nabrania niezbędnego doświadczenia w pracy duszpasterskiej i organizacyjnej na płaszczyźnie diecezjalnej, poznania aktualnych problemów oraz poszerzenia wiedzy na temat nowoczesnych

---

² Tamże, s. 51-68.

³ Tamże, s. 69-106.

metod zarządzania tą jednostką kościelną. Zadanie to niewątpliwie ułatwiał mu fakt, iż jego bezpośrednim przełożonym i wieloletnim przyjacielem od czasów studiów rzymskich pozostawał abp Józef Bilczewski⁴ – z pewnością jeden z najwybitniejszych arcybiskupów lwowskich w całej jej historii. Jego prawdziwą zasługą było rozwinięcie wielopłaszczyznowego duszpasterstwa m.in. poprzez regularne i częste wizytacje kanoniczne archidiecezji, zwiększenie limitów przyjęć do miejscowego Seminarium Duchownego wysokiej klasy kandydatów, tworzenie nowych parafii i ekspozytur kosztem dzielenia rozległych dotychczasowych, budowanie licznych kościołów i kaplic celem umocnienia wiernych w obrządku łacińskim i pozyskania nowych, a także poprzez krzewienie kultu Matki Bożej, Najświętszego Sakramentu i bł. Jakuba Strzemię. Aktywność metropolity animowała bp. Twardowskiego do włączenia się w to dzieło, a z chwilą śmierci i wyboru w 1923 r. jego jako następcy abp. Bilczewskiego stała się swego rodzaju drogowskazem do dalszego rozwijania nowoczesnego duszpasterstwa i zarządu archidiecezją. Abp Twardowski niestrudzenie i z powodzeniem do wybuchu II wojny światowej kontynuował i rozwijał program duszpasterski swego poprzednika, który oprócz wymienionych już elementów został poszerzony o organizację kongresu eucharystycznego we Lwowie w 1928 r. i regionalnego w Kołomyi w 1936 r., kongresu różańcowego we Lwowie w 1935 r. oraz organizację niezwykle ważnego Synodu Lwowskiego w 1930 r., który po 165 latach od poprzedniego uporządkował kwestie prawno-organizacyjne lokalnego Kościoła⁵.

Abp Twardowski musiał zmierzyć się w okresie międzywojennym z problematyką społeczno-religijną, próbami zaburzenia porządku publicznego i zagrożeniami pochodzącymi z różnych ideologii. Za największe z nich uważał niezmiennie komunizm, któremu poświęcił szereg swoich wystąpień, w tym najbardziej znaczący list pasterski pt. *Komunizm i jego zasady*, opublikowany w 1937 r. Hierarcha wielokrotnie też zwracał uwagę na inne niebezpieczeństwa dla wiary katolickiej, wynikające z działalności sekt,

---

⁴ Józef Bilczewski (1860-1923), święcenia kapłańskie w 1884 r. w Krakowie, doktorat w 1886 r. w Wiedniu, studia na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie 1886-1888, habilitacja w 1890 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim, profesor dogmatyki na Uniwersytecie Lwowskim od 1891 r., dziekan Wydziału Teologicznego tamże 1896/97, rektor uczelni 1900/01, arcybiskup metropolita lwowski 1901-1923, beatyfikowany przez Jana Pawła II we Lwowie 26 VI 2001 r. i kanonizowany przez Benedykta XVI w Rzymie 23 X 2005 r.

⁵ G. Chajko, dz. cyt., *passim*.

ateizacji i obojętności społecznej oraz krzewienia idei oświecenia. Pragnąc niejako im się przeciwstawić, opublikował szereg listów pasterskich poświęconych wierze, zachowaniu jej prawd oraz nauczaniu katechizmu. Nie zapomniał również o tych zagadnieniach przy okazji opublikowania listów pasterskich związanych z wymienionymi powyżej wydarzeniami archidiecezjalnymi.

Po wybuchu II wojny światowej i szybkim wkroczeniu wojsk sowieckich do Lwowa działalność duszpasterska abp. Twardowskiego, wskutek restrykcji okupanta, została mocno ograniczona, a on sam wyrzucony w trybie natychmiastowym z pałacu arcybiskupiego musiał szukać schronienia, które znalazł na plebanii u miejscowych księży misjonarzy św. Wincentego a Paulo. Brak możliwości aktywnego sprawowania rządów, podeszły wiek i pogarszający się w dość szybkim tempie stan zdrowia spowodowały, że zapewnienie podstawowej pracy administracyjnej i zarząd spadły na najbliższe jego otoczenie, czyli biskupa pomocniczego Eugeniusza Baziaka, kanclerza Kurii Zygmunta Hałuniewicza i kilku duchownych z najbliższego otoczenia. Oni też, nawet w realiach niemieckiej okupacji 1941-1944, zapewniali realny byt archidiecezji lwowskiej. Trudne warunki okupacji, a także nasilająca się eksterminacja ludności polskiej i Kościoła rzymskokatolickiego dokonywana przez ukraińskich nacjonalistów spowodowały, że niemożliwa okazała się jakakolwiek szersza aktywność duszpasterska, w tym publikacja listów pasterskich⁶.

Abp Twardowski zmarł w pałacu arcybiskupów lwowskich we Lwowie 22 listopada 1944 r. w otoczeniu najbliższych osób. Śmierć kapłana, a następnie wielotysięczny kondukt podążający na miejsce jego spoczynku w kościele pw. Matki Bożej Ostrobramskiej stały się wielką manifestacją religijną i patriotyczną w zamieszkiwanym jeszcze przez Polaków Lwowie. Odszedł on niejako w przeddzień opuszczenia miasta przez rodaków, zostawiając po sobie pamięć niezłomnego duszpasterza, oddanego sercem miejscowemu Kościołowi, któremu poświęcił całe swoje kapłańskie życie.

Czasy II wojny światowej, jego śmierć u schyłku konfliktu, a w dalszej kolejności aneksja Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej i Lwowa przez Związek Sowiecki oraz wprowadzenie w Polsce komunizmu sprawiły, że pamięć o niewątpliwie ważnym dostojniku miejscowego Kościoła rzymskokatolickiego i jego przesłaniu odeszły na drugi plan. Dopiero po upadku komunizmu jego postać i dokonania zaczęły stawać się przedmiotem

---

⁶ Tamże.

badan i opracowań naukowych⁷, jednak bez szerszej prezentacji bogatej spuścizny w postaci oficjalnych dokumentów⁸.

Niniejszy zbiór listów pasterskich metropolity jest pierwszą tego typu publikacją w odniesieniu do tegoż hierarchy. Został w nim zgromadzony i opracowany komplet dwudziestu sześciu listów pasterskich, do którego jako ostatni zakwalifikowano tekst opublikowany w archidiecezjalnej „Kurendzie” z okazji koronacji figury Matki Bożej w Jazłowcu⁹. Jakkolwiek nie został on wydany w formie samodzielnego druku, a jedynie jako integralna część wspomnianego periodyku, to jednak jego forma, treść, doniosły charakter oraz forma typowa dla listów pasterskich wpłynęły na decyzję o uwzględnieniu go w niniejszym zbiorze.

Warto przy tej okazji dodać, że w niektórych publikacjach naukowych dotyczących życia i działalności abp. Twardowskiego pojawia się wzmianka, jakoby wydał on w 1940 r. jeszcze jeden list pasterski – tym razem skierowany do Polaków wywiezionych na Syberię. Pojawiających się informacji w tym zakresie nie sposób jednak zweryfikować, a wszelkie podejmowane wieloletnie próby odnalezienia takiego dokumentu zakończyły się niepowodzeniem. Nie można jednak definitywnie przekreślać możliwości jego istnienia, z pewnością nie ukazał się on drukiem, ale nawet z racji szalejącego komunizmu w realiach sowieckich jego szerszy kolportaż byłby wręcz niemożliwy z obawy przed represjami względem lokalnego Kościoła łacińskiego i jego ordynariusza.

Prezentowane w niniejszej publikacji listy są nieocenionym źródłem wiedzy o dziejach nie tylko relacji kościelnych i problemów duszpasterskich okresu międzywojennego, ale przede wszystkim ukazują całe spektrum problemów społecznych, z uwzględnieniem aspektów patriotycznych i porządku publicznego. Ich ujęcie poprzez zastosowane prezentacje i analizy, bogato ilustrowane konkretnymi przykładami sprawia, że posiadają one charakter absorbujący odbiorcę i niejako zmuszający go do osobistej refleksji. Zarówno poruszana w prezentowanych dokumen-

---

⁷ Np. J. Wołczański, *Korespondencja arcybiskupa Bolesława Twardowskiego z arcybiskupem Andrzejem Szeptyckim w latach 1943-1944*, PW 1992/93, t. 2, z. 2; *Interwencja abpa Bolesława Twardowskiego u abpa Adama Stefana Sapiehy w 1944 roku na rzecz ratowania Polaków przed napadami nacjonalistów ukraińskich* (materiały źródłowe), oprac. J. Wołczański, NP 2008, t. 109; G. Chajko, dz. cyt.

⁸ Ogólne zestawienie i charakterystyka wybranych listów i odezów hierarchy zostały przedstawione w biografii: G. Chajko, dz. cyt., *passim*.

⁹ *Koronacja statuy Matki Boskiej w klasztorze ss. Niepokalanek w Jazłowcu*, KKML 1939, nr 12, s. 65-66.

ABP. BOLESŁAW TWARDOWSKI

Pastoral Letters from 1923-1939

Summary

The research on the history of the Archdiocese of Lviv in the Latin rite and the South-Eastern Borderlands of the Second Polish Republic has scarcely analysed the message of the pastoral letters of Lviv Archbishop Bolesław Twardowski (1923-1944). This little attention results probably from the fact that the letters were usually published in small editions, which made them dispersed and often barely available. Little popularity does not nullify their high quality and contents, as they show the whole spectrum of social and religious problems which characterised the local Church in the interwar period. Many descriptions and issues discussed within them are not only historical in their character but also timeless, universal, so they can be explicitly referred to modern times.

This publication constitutes a first source edition of the pastoral letters of Archbishop Twardowski, which gathers them in one collection. In this way, it fills a clear gap in the bibliography, facilitate access to the hierarch's heritage and opens the possibility for popularisation of this message. Furthermore, it contributes to better recognition of social and religious context in the Eastern Borderlands of the Second Polish Republic.

The elaboration does not constitute only a reprint of original pre-war editions, as it is equipped with scientific apparatus and substantive introduction. The edited collection contains a total of 26 pastoral letters in their fullest versions along with attachments.

Keywords: Lviv, Archdiocese of Lviv, Eastern Borderlands of the Second Polish Republic, Bolesław Twardowski, pastoral letters, social science of the Church

IV.

Literatura pomocnicza i uzupełniająca

a) źródła

Acta Apostolicae Sedis, vol. VIII.

Acta Sanctae Sedis de Rosario, vol. I.

Akt poświęcenia rodzaju ludzkiego Najświętszemu Sercu Pana Jezusa [załącznik do encykliki Leona XIII *Annum Sacrum*].

Ambroży św., Wykład Ewangelii według św. Łukasza.

Augustyn, Przeciw listowi Maniego (*Contra epistolam Manichaei*).

Augustyn, Wyznania.

Bazyli Wielki, List 150.

Benedykt XV, List apostolski O rozkrzewianiu wiary świętej (*Maximum illud*), 30 XI 1919.

Bilczewski J., *Listy pasterskie i mowy okolicznościowe*, t. 1, Mikołów–Warszawa 1908.

Bilczewski J., *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. 2, Lwów 1922; t. 3, Lwów 1924.

Co się dzieje w Bolszewii? (cz. 2-3), PKAP 1936, nr 2, s. 3; 1936, nr 3, s. 4 [komunikat, mps].

Cyprian, *De unitate Ecclesiae* (O jedności Kościoła).

Damiani P., *Sermo 48 de Exaltatione Sanctae Crucis*.

Dekret o usilniejszym i staranniejszym nauczaniu katechizmu, KKML 1935, nr 17, s. 69-73.

Encyklika Ojca św. Piusa XI do Biskupów całego świata o popieraniu misji zagranicznych z dn. 28 lutego 1926 (cz. 1), OK 1928, nr 3, s. 27.

Epistola apostolica de seminariis ad Caietanum card. Bisleti die 1 Augusti 1922.

Filip, legat papieski, *Oratio in Conc. Ephes.*, 11 Iul. 431, [w:] H. Denzinger, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, nr 112.

Głos najwybitniejszych psychiatrów i neurologów niemieckich o nauce religii w szkołach, PKAP 1928, nr 32, s. 2 [komunikat, mps].

Grzegorz I Wielki, *Commune unius Martyris III. Nocturno*.

Hasła i frazesy bezbożnego socjalizmu i komunizmu, Kraków 1925.

IV. Literatura pomocnicza i uzupełniająca

- Interwencja abpa Bolesława Twardowskiego u abpa Adama Stefana Sapiehy w 1944 roku na rzecz ratowania Polaków przed napadami nacjonalistów ukraińskich (materiały źródłowe), oprac. J. Wołczański, NP 2008, t. 109.
- Katechizm mniejszy dla szkół ludowych podług ks. J. Deharba T. J., oprac. M. Morawski, Lwów 1894.
- Kempis T. a, O Naśladowaniu Chrystusa, t. 4.
- Kodeks prawa kanonicznego, 1917.
- Komunikaty, WKTM 1932, nr 37, s. 4.
- Komunizm i jego zasady. List pasterski abpa Bolesława Twardowskiego z 1937 roku, oprac. Z. K. Wójcik, „Studia Rzeszowskie” 1998, t. 5, s. 137-149.
- Koronacja statuy Matki Boskiej w klasztorze ss. Niepokalanek w Jazłowcu, KKML 1939, nr 12, s. 65-66.
- Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918-1919. Źródła, t. 1, oprac. J. Wołczański, Lwów-Kraków 2012.
- Kronika kościelna. Ojciec św. a moda kobiet, „Pielgrzym” 1925, nr 103, s. 2.
- Leon XIII, O pobożności różańcowej (Supremi Apostolatus Officio), Rzym 1 IX 1883.
- Leon XIII, Ubi primum (konstytucja apostolska), Rzym 2 X 1898.
- Listy pasterskie, orędzia, odezwy Episkopatu Polski 1918-1939, oprac. A. Gąsior, J. Królikowski, Kraków 2018.
- Lwowski synod archidiecezalny R[oku] P[ańskiego] 1930, Lwów [1930].
- Modlitwa o nawrócenie Żydów, RN 1927, nr 6, s. 173.
- Nauka wiary i obyczajów w przykładach zebrana z różnych autorów, t. 3, oprac. K. Riedl, Kraków 1910.
- Ojciec św. przeciw nieprzyzwoitym modom, GK 1925, nr 101, s. 1-2.
- Pius XI, Encyklika o kapłaństwie katolickim (Ad catholici sacerdotii fastigium), Rzym 20 XII 1935.
- Pius XI, O popieraniu misji zagranicznych (Rerum Ecclesiae), 28 II 1926.
- Prawda o Rosji, „Górnoślązak” 1931, nr 26, s. nlb. 8.
- Przegląd kulturalny i społeczny. Etnologiczne muzeum misyjne w pałacu laterańskim, PK 1928, nr 8, s. 124.
- Przypomina się obowiązek uczęszczania do szkół, katechizowania w kościołach parafialnych] i odbywania exkursji, KKML 1874, nr 7, s. nlb. 5.
- Rozmaitości, „Poślaniec św. Józefa” 1894, październik, s. 154-156.
- Rzeczywisty obraz „raju” komunistycznego, PKAP 1936, nr 208, s. 4 [komunikat, mps].
- Święcenia Kapłańskie czyli Modlitwy i Obrzędy kościelne przy udzielaniu św. sakramentu kapłaństwa, oprac. X. J. K. [J. Korzonkiewicz], Kraków 1916.
- T. K., Oszukiwanie ludzi, „Wielkopolanin” 1934, nr 129, s. 7.
- Tertulian, Apologetyk.
- Tertulian, Liber de corona militis.
- Tomasz z Akwinu, Summa Theologiae, vol. I.
- Trudno wyjść z piekła. List z bolszewickiego raju, OL 1933, nr 22, s. 1.
- Twardowski B., Miłosierdzie chrześcijańskie, KKML 1931, nr 7, s. 25-26.
- Twardowski B., Odezwa do duchowieństwa i wiernych w sprawie nowych tańców, KKML 1926, nr 1, s. 1.

BOLESŁAW TWARDOWSKI

Z BOŻEGO ZMIŁOWANIA I ŚWIĘTEJ STOLICY APOSTOLSKIEJ ŁASKI ARCYBISKUP METROPOLITA LWOWSKI OBRZ. ŁAĆ.

DUCHOWIEŃSTWU I WIERNYM ARCHIDIECEZJI
POZDROWIENIE I BŁOGOSŁAWIEŃSTWO W PANU!

Ukochani moi!

Zwistuję Wam wesele wielkie i ogłaszam nowinę, która radością napełni serca wszystkich sług Marji, Matki Bożej.

W roku bieżącym w d. 16 czerwca, w uroczystość św. Trójcy, diecezja Lwowska obchodzić będzie wielkie i uroczyste Święto Różańcowe.

W tym dniu bowiem we Lwowie odbędzie się diecezjalny Marjański Kongres Różańcowy, a poza Lwowem we wszystkich parafjach odbędą się uroczyste obchody na cześć Królowej Różańca świętego.

Kongres ten będzie wyrazem naszej wiary, że Bóg powierzył N. Marji Pannie rozdawnictwo łask swoich jakoteż, że Marja, Królowa miłosierdzia, najłaskawsze rządy swoje sprawuje Różańcem, królewskim berłem swej władzy.

Różaniec jest najdoskonalszym wyrazem naszego nabożeństwa do N. Marji Panny i dlatego Matka Boża najszczerzej darzy łaskami tych, którzy czczą Ją Różańcem. Marja jest słońcem, Różaniec zaś światłem i ciepłem tego słońca. Marja jest drzewem żywota, które Bóg zasadził w raju ziemskim, jakim jest Kościół katolicki. Pacierze różańcowe są konarami tego drzewa, pod którymi dzieci Kościoła znajdą schronienie przed burzami i wrogami zbawienia.

Nic dziwnego, że Różaniec rozpowszechnił się po świecie tak, jak żadne inne nabożeństwo, że stał się oznaką dobrego katolika, gdyż ukochali go wszyscy, którzy Bogu szczerze służą, oraz, że za-

służył sobie na pochwałę św. Franciszka Salezego, iż jest najlepszym sposobem modlitwy, byle tylko był pobożnie odmawiany.

Skarb bezcenny, jakim jest Różaniec, jest wspólną naszą własnością i wszyscy z łask jego możemy korzystać. Wszyscy tedy winniśmy troszczyć się o rozkrzewienie Różańca i w Kongresie różańcowym, który to właśnie ma na celu, wziąć udział, jeśli nie osobisty, to przynajmniej przez modlitwę na jego intencję.

Jakie są powody, dla których Marjański Kongres Różańcowy został zwołany?

Kongres różańcowy ma być świadectwem wdzięczności za łaski, które od Królowej Różańca św. otrzymałem ja i wierni, mojej pasterskiej opiece powierzeni.

Bóg złączył dziwne życie moje z Różańcem. Przyprowadził mnie do stanu duchownego w tym właśnie czasie, kiedy Leon XIII wskrzesił nabożeństwo różańcowe, kiedy ogłosił światu, że w ciężkich walkach, które Kościół wówczas przeżywał, Różaniec jest orężem najpotężniejszym i kiedy zobowiązał świat cały do odmawiania tych świętych paciery. Widziałem w tem zrzęcenie Opatrzności Bożej i dlatego całą duszą ukochałem Różaniec. Jak anioł, który naród wybrany prowadził przez puszcze tak i Różaniec w chwilach jasnych prowadził mnie w słupie obłoku a światłem, które zeń płynęło, rozpedzał mroki dni smutnych i ciężkich.

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-662-3

9 788381 386623